

АРХИВСКО СРЕДИШТЕ У ВАЉЕВУ (1948—1952)

После ослобођења започело се са организовањем мреже архивске службе. У унутрашњости Србије није било архива и на предлог Државне архиве у Београду Министарство просвете основало је у Србији, 15. априла 1948. године, 16 архивских средишта, међу којима и у Ваљеву. Њихов задатак био је да евидентирају, штите и прикупљају архивску грађу, врше надзор над вођењем и чувањем архивског материјала у регистратурама.

Први руководилац Архивског средишта у Ваљеву био је Јован Нешић, професор. Много више времена на овом послу је провео други руководилац Архивског средишта Благоје Чупаревић, који је ову дужност обављао више од три и по године поред својих редовних обавеза у Првој ваљевској гимназији. Благоје Чупаревић је врло одговорно пришао овом послу и ухватио се у коштац са бројним проблемима: недостатак просторија за смештај архивске грађе, симболична средства са којима се располагало за ову намену, непостојање стручњака у овој области, а каткад и неразумевање надлежних органа. Велики ентузијаста Благоје Чупаревић је доста урадио на заштити архивске грађе у Ваљеву.

Архивско средиште радило је до почетка 1952. године, када је основана Градска државна архива у Ваљеву. Савет за просвету, науку и културу НРС 3. јануара 1952. године дао је сагласност о оснивању ове установе у Ваљеву.

(Препис)

ГРАДСКИ НАРОДНИ ОДБОР
Повереништво за просвету и културу
Бр. _____
ВАЉЕВО

МИНИСТАРСТВУ ПРОСВЕТЕ

(Одељење за културу и уметност)

Предмет: подаци о архивском
материјалу.

БЕОГРАД

У вези вашег акта Бр. 27401/49. г., доставља Вам се извештај о раду архивског руководиоца за град ВАЉЕВО.

Дужност архивског руководиоца врши сада друг Благоје Чупаревић, професор гимназије. Свој систематски рад започео је у априлу ове године. Крајем априла добио је и нарочите директиве за организацију рада у Ваљеву и околним срезovima и изасланика Министарства и Државног архива, др Милана Костића, који је заједно са овдашњим архивским руководиоцем посетио извесна места и установе где се налази архивски материјал и који је сазвао на конференцију неколико грађана ради образовања Саветодавног одбора при Архивском центру. Нарочита пажња је посвећена архиви Првостепеног суда, која је у рату много страдала и чији је највећи део остао сачуван, али се налази у незгодним просторијама.

Архивски руководиоцац је одмах по одласку инспектора почео да ради по плану. Најпре је штампао формуларе бр. I и бр. II ради лакшег оријентисања оних лица, нарочито по срезovima, која треба да прибирају податке о архивама установа и удружења. Он је сам посетио више установа и удружења у граду и на лицу места видео шта се где налази (банке, ГНО, Срески суд, Финансиски одељак — пореску управу, гимназију, основну школу, болницу, цркву, пивару и др.). Детаљан извештај са попуњеним формуларима о очуваним и уништеним архивима поднеће се накнадно. 28. јуна ове године руководиоцац је позвао на конференцију представнике свих срезова у околини Ваљева, дао им директиве за образовање архивског центра и организовања рада. Дати су и штампани формулари за податке о архивима у среским местима и среским одборима. Кад их буде добио, те ће формуларе доставити овдашњи руководиоцац Министарству и Државном Архиву. Данас је руководиоцац послао опет акт са упутствима о раду и списком установа за које треба нарочито да се заинтересују архивски руководиоци. Указано је на озбиљност и тачност вршења задатака.

Руководиоцац при овом Повереништву је главну пажњу посветио у овом периоду архиви Првостепеног суда, њеном смештају и привременом сређивању. Но у овом раду имао је доста препрека. Нити је било просторија нити нарочитих кредита за пренос. Руководиоцац се у више махова обраћао Станбеном одсеку и Извршном одбору ГНО у Ваљеву, да се за смештај архиве нађе згодна просторија. У мају месецу добивена је на привремену употребу друга једна просторија, магацин ради смештаја најугроженијег дела архиве, који се налазио у једној соби војне обућарске радионице. Руководиоцац је пренео тај део архиве помоћу ученика Прве гимназије. Тако је тај материјал обезбеђен. Привремено сређивање и везивање у фасцикле почеће средином овог месеца.

Пошто је тај посао извршио, руководиоцац се у два маха обратио писмено ГНО-у, једном лично, а други пут заједно са Повереником за културу и уметност, ради додељивања сталне просторије за Архивски центар. Руководиоцац није пристао да му се уступи било какав таван-

подрум или кафана, јер се из праксе зна колико су те просторије незгодне и привремене. Он је тражио изрично да му се уступи стара историска зграда, у којој су страдали Алекса Ненадовић и Илија Бирчанин, с образложењем да ту зграду треба једном ослободити од станара, очувати је као старину, реновирати је и одредити за Музеј, научну библиотеку и архиву. После свакодневних интервенција, ГНО је донео решење да се та зграда уступи Архивском центру, односно архивском руководиоцу на употребу. У тој згради станују четири породице. Исељена је крајем јуна само једна породица. Ослобођена су само два одељења. Остале породице иселиће се чим се за њих нађе одговарајући стан. Вероватно је да ће се једна породица оставити ту ради чувања архиве.

Чим је добио просторије, руководиоца се дао на посао, да спасе највећи и најважнији део архиве, који је од времена окупације лежао у подруму бивше кафане „Златибор” а сада Офицерске мензе.

Један део те архиве пренео је ранији руководиоца прошле године у кафану „Златан плуг”, а затим на таван зграде Синдиката. Приликом сељења део архиве је страдао (пренос вршен колима, зими, по мразу, пошто је поменутоу кафану добила за цртаоницу Средњетехничка школа).

Други део архиве, око два вагона робе, остао је у подруму. У току јесени 1948. године, шеф Офицерске мензе је бацио велику количину угља у подрум и заклонио тај део архиве. Том приликом је пребацио предњи део фасцикула на задње редове, ради добијања простора за угаљ. Те су фасцикуле растурене, набацане и набивене (слој метар висине, а местимично и више).

Садашњи руководиоца се нашао пред тешким проблемом. Радну снагу и кредите за пренос није имао. Зато се морао довијати и тражити помоћи са друге стране: од војске и интерната за ученике у привреди. Да не би архива и даље страдала, он је уз највеће напоре, седећи и лежећи у влажном подруму на гомилама фасцикула и буђаве хартије до самог врха тавана, скупљао од горњег слоја део по део, свежањ по свежањ, предмет по предмет, лист по лист разбацаних и растурених фасцикула, често згужваних, прљавих од угља и буђавих од стајања у влажном простору. Сав здрави део материјала он је сређивао привремено, везивао и преносио. Прикупивши део по део тај растурени велики материјал, по тезама, по сличности хартије, по близини смештаја итд. руководиоца је сакупио и оштећене делове, сушио их и везивао у привремене фасцикуле. Разуме се да су сви отпаци одстрањени и бачени, нарочито последњи листови од оних фасцикула, које су дуго биле на бетону подрума. Најбоље очуван материјал, потпуно сређане фасцикуле, биле су у средини; оне чине највећи део.

Сређивање и пренос вршио је руководиоца свакодневно, почев од 25. јуна, а откривање разбацаног дела вршио је делимично и раније. Пре подне је вршио сређивање, а по подне пренос. Пренос је вршен веома брижљиво. Руководилаца је дао сваку фасцикулу или де-

ловодни протокол сваком лицу у руке у подруму и примао из исте руке на месту смештаја, где су фасцикуле ређане. Пренос је извршен у потпуном реду, марљиво и савесно. И војници и баци показали су пуно љубави и пажње у извршењу овог задатка.

Рад је извршен овим редом:

25, 26. и 27. јуна руководилац је скупљао растурене делове фасцикула;

28. јуна је сазвао конференцију руководилаца из срезова и два сата после тога опет радио на сређивању;

29. јуна до 10. јула пре подне је вршио сређивање, а по подне пренос, и том приликом преносили:

29. јуна — 55 ученика из интерната „Јабланица“;

30. јуна — 20 ученика из интерната „Јабланица“ и 40 војника које је руководилац добио на личну интервенцију из дивизије;

1. јула — 50 ученика из интерната „Јабланица“;

2. јула — 12 ученика из интерната „Јабланица“;

3. јула — 8 ученика из интерната „Трудбеник“ и 10 ученика из инт. „Јабланица“;

4. јула — 70 ученика из интерната „Трудбеник“ и 10 ученика из интерната „Јабланица“;

5. јула — 42 ученика из интерната „Јабланица“;

6. јула — 40 војника — по одобрењу дивизије;

8. јула — 70 ученика из интерната „Трудбеник“;

9. јула — 20 ученика из интерната „Трудбеник“ и 8 ученика из инт. „Јабланица“;

10. јула — 8 ученика из интерната „Јабланица“.

Тако је подрум 10. јула потпуно очишћен, а руководилац тек тада био слободан да користи, после школског рада, годишњи одмор.

Свима овим радницима, помоћницима изражена је срдачна захвалност. Руководилац ће тражити да ГНО похвали писмено колективе, који су помогли да се овај посао оконча. Молимо Министарство да и оно са своје стране исто уради.

Овај већ смештени део архиве је на добром месту. Фасцикуле су наслагане у два собама. Када се буду испразниле и друге просторије исте зграде извршиће се распоред смештаја и пренеће се трећи део материјала, који се налази на тавану зграде Синдиката. Овај посао извешће се крајем августа или почетком септембра ове године.

Молимо, Министарство да нам додели извесну суму из кредита за радове ове врсте: куповина канапа, исплата људи који ће вршити сређивање разбацаних фасцикула и др. Градски народни одбор одобрава извештан кредит, али је недовољан и минималан (250 динара за штампање формулара, 1000 динара за канап и 1000 динара за једно лице, које ће вршити сређивање једног дела у августу.

Пожељно би било да се у сагласности са Академијом наука и Државном архивом одреди од Министарства или Претседништва

влада већа сума за реновирање већ добивене зграде, пошто је ГНО вољан, по предлогу архивског руководиоца, да оснује овде Музеј са научном библиотеком и архивом.

Уједно извештавамо да је руководилац обуставио сељење већ упаковане архиве бив. Аграрне банке и Филијале Инвестиционе банке, пошто је ова премештена у Ужице. По споразуму са представником Министарства финансија и после телефонског разговора са Министарством финансија, архиве ће остати у трезору Инвестиционе банке, а даће се на чување архивском руководиоцу. У истој згради налази се и архива Филијале Народне банке, којој је по закону цела зграда припала после премештања Филијале Инвестиционе банке из Ваљева у Ужице.

Лепо су очуване још неке архиве (Штедионица, Болница, Финансијски одељак и др.)

СФ — СН!

11. јула 1949. г.
У Ваљеву.

Архивски руководилац
за град Ваљево и околне срезове,
Благоје Чупаревић, проф.

ГРАДСКИ НАРОДНИ ОДБОР
Повереништво за просвету и културу

Бр. _____
8. децембра 1949. год.
В А Љ Е В О

ИЗВРШНОМ ОДБОРУ ГНО-а

ВАЉЕВО

Вашим решењем бр. _____ зграда у којој је био затворен Алекса Ненадовић предата је на употребу Архивском центру. Решењем Завода за заштиту споменика у Београду бр. 1844/49 дата зграда стављена је под државну заштиту и прешла је у власништво Повереништва за просвету и културу, о чему је обавештен и Срески суд, да би извршио промене у грунтовним књигама.

Руководилац је добио до сада на употребу само један део просторија у тој згради, где је сместио само незнатан део архивског материјала. У току ове године Повереништво се обраћало Станбеној управи у више махова да уступи и друге две просторије, а да само у једној остави породицу која истовремено чува архиву. Но станбени отсек, несхватајући правилно ову ствар, одбијао је увек сваку молбу и одуговлачио решење тога питања, тако да кочи сваки рад Архивског центра и тиме у многоме доприноси да архивски материјал пропада на разним местима. Према директивама које је архивски руководилац добио у Београду, он се заједно са повереником за просвету и

културу и писмено обратио Станбеној управи да се то питање реши. На ову молбу добио је неубудљив и неприхватљив усмени, а никакав писмени одговор. Због тога се обраћамо вама да коначно и хитно решите то питање, јер ћемо бити присиљени да ствар изнесемо вишим факторима, који од нас захтевају извршење задатака по питању прикупљања очуваних архива.

СФ — СН.

Архивски руководиоцац
Благ. Чупаревић

Повереник,

ГРАДСКИ НАРОДНИ ОДБОР
Повереништво за просвету и културу
АРХИВСКО СРЕДИШТЕ
16. новембра 1950. године
Бр. службено
В А Љ Е В О

Предмет: Извештај

В А Љ Е В О

Архивско средиште основано је 1948. године. Руководилац је био Јован Нешић, професор. Он је те године одржавао административну везу са Министарством, извршио истраживање архива у манастиру Белијама и Бранковини и дао о томе извештај. Архивски центар није могао тада радити, јер није било простора. Покушај да се архива Првостепеног суда смести — пропао је. Архива је са места где је била (подрум садашње официрске мензе и таван официрске мензе) разбацана у три дела: један део остао у подруму под угљем, други део пребачен у кафану „Златан плуг“ а трећи део остао на тавану. Укупна количина материјала око три вагона. Део који се налази у кафани „Златан плуг“ пребачен је у децембру 1948. године на таван зграде Синдиката, јер је просторија кафане уступљена за читаоницу С.Т.Ш. Том приликом је архива страдала, и многе фасцикуле су страдале и згужване. Један део материјала је пропао.

Иначе велика архива Првостепеног суда страдала је у више махова, у свим ратовима од 1912. до 1945. год.

1949. године, архивски центар је добио извесне услове да се формира као установа. Нови руководиоцац, Благоје Чупаревић професор примио је дужност у априлу исте године. После упорног настојања — добио је привремено зграду за смештај архиве (зграда у општинском сокачету).

1. Од ступања на дужност па до данас руководиоцац је уз највеће напоре, уз помоћ бака и војника (један пут) у свакодневном раду — успео је да скупи, веже глобално фасцикуле и пренесе у архив.

ско средиште (око три вагона архиве Првостепеног суда) из оних просторија где је био неосигуран, изложен пропадању и разарању, из подрума официрске мензе, са тавана официрске мензе, са тавана Синдиката. Један део архиве који је остао у магацину Повереништва здравља на сигурном месту — прикупљен је, увезан и остављен на истом месту, а мања количина остала је да се сређује. Овај део остављен је да се сређује на послетку зато што је на сигурном месту и што представља остатак напавирчен у просторијама Официрске обућарске задруге.

2. У току две године руководилац је пописао по штампаним формуларима бр. I и II све важније архиве у граду (установе, предузећа и удружења бивша и садашња). Примео је на реверс архиву бивше Хипотекарне банке која је смештена у трезору Народне банке у Ваљеву. Врши евиденцију архиве Ваљевске штедионице, која се налази у њеној просторији под кључем, а исто тако и архива других установа.

3. Руководилац је пописао и све важније архиве у срезу (бивше општине, цркве, манастири и основне школе).

4. Руководилац је слао пописни материјал и извештаје Министарству просвете и Обласном одбору области београдске.

5. Руководилац је покушао да ступи у везу са Повереништвом за просвету у осталим срезovima у околини. Резултата није било, јер нема довољно објективних услова за рад (кредити и друго).

6. Уколико руководилац буде добио могућности, он ће у току ове зиме или пролећа посетити Лајковац, Мионицу, Осечину и друга места ради организовања рада на прикупљању података о архивима по срезovima.

7. Архивски руководилац има у плану да у децембру оснује научну библиотеку при Средишту — од већ прикупљених књига и оних које ће прикупити и куповати (око 40 комада).

8. Кредити: 1949. године било је добрено и то: 9000 динара личних кредита — хонорар, 1000 динара месечно, а за једномесечни курс за руководиоца у Београду 3.000 динара.

1950. године — Лични кредити, 12.000 динара. Материјални кредити 13.000 динара, свега 25.000 динара.

Материјални кредити утрошени су за станарину, набавку канапа, штампање формулара и награђивање ученика. 2.000 динара за октобар блокирано је. Остало је три хиљаде динара. Употребиле се за штампање формулара и набавку канапа.

9. Прилози: треба проширити просторије у архивском центру, иселити из зграде бар још једну породицу, извршити оправку зграде уз помоћ Завода за осигурање културних споменика у Београду и уз помоћ Обласног одбора и Министарства.

Треба одредити једну канцеларију за архивског руководиоца, која би у исто време важила као просторија за научну библиотеку где би многи заинтересовани научници користили архивски материјал и библиотеку.

Треба осигурати материјалне кредите у буџету за 1951. годину: набавка материјала, мантила, сапуна, канапа, сталажа и др., штампање формулара за попис и евиденцију архиве, куповина знаменитих — ретких књига и предмета за архиву и музеј, путни трошкови администрације.

Треба одредити одвојени кредит за оправку зграде, тим пре што ће се ускоро припремати прослава стопедесетогодишњице погибије Алексе Ненадовића и Илије Бирчанина, који су мучени у истој згради.

Треба осигурати руководиоцу помоћно техничко лице (са најмање осам разреда гимназије), које ће руководилац упутити у рад и са којим би руководилац могао створити језгро архивског средишта као културне и научне установе. Напомиње се да је ово већ учињено у многим местима у Србији.

Треба осигурати моралну потпору руководиоцу од представника власти у граду, а нарочито од Комитета Партије и Извршног одбора ГНО-а.

Архивски руководилац у своме раду по подрумима и на тавану упропастио је 2 пара одела и обуће не добивши за тај физички и нехигијенски свакодневни рад у прабини сатисфакцију и признање, изузев награде од стране Савеза културно уметничких друштава (2.000 динара прошле године).

Што се тиче ученика, руководилац је из кредита материјалних по одобрењу Извршног одбора наградио на крају школске године за помоћ архивског средишта 2 ученика гимназије по 500 динара, и једног ученика са 1.000 динара, а похвалио јавно више одељења гимназије.

16. XI. 1950. г.
У Ваљеву.

Архивски руководилац,
Благоје Чупаревић, проф.
(Б. Чупаревић)